

Iancu Laura

Helyi vallás a moldvai Magyarfaluban.
Néprajzi vizsgálat

PhD dolgozat tézisei
Konzulens: Prof. Dr. Pócs Éva

Pécs
2012.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok a Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék munkatársainak, Dr. Vargyas Gábornak a befogadásért és a Tanszék oktatóinak az évek során nyújtott szakmai segítségért.

Köszönetet mondok konzulensemnek, Prof. Dr. Pócs Évának, valamint az Interdiszciplináris Doktori Iskola Néprajz–Kulturális Antropológia Doktori Program vezetőjének, Prof. Dr. Kisbán Eszternek a kutatáshoz és a dolgozat megírásához nyújtott önzetlen szakmai tanácsaikért, segítségükért, kitartásukért és az irántam való bizalmukért.

Köszönetet mondok Albertné Révay Ritának, Bakay Péternek, Barna Gábornak, Deáky Zitának, Domokos Máriának, Filep Tamás Gusztávnak, Máté Gábornak, Nagy Gábornak, Nagy Katalinnak és Rudasné Bajcsay Mártának, hogy időt nem kímélve türelmesen meghallgatták és megvitatták velem gondolataimat, elolvasták és véleményezték kézirataimat.

Köszönetet mondok mindazoknak, akikről itt most nem emlékezhetem meg. Köszönetet mondok családomnak. És köszönetet mondok a magyarfalusiaknak, hogy megosztották velem hitüket, tudásukat, hogy tíz örömteli és izgalmas kutatóévvel ajándékoztak meg.

Köszönetet mondok Támogatóimnak: a Magyar Állam Oktatási Minisztériumának, a Nemzeti Kulturális Alap Ismeretterjesztő Szakkollégiumának, a Balassi Bálint Intézet Klebelsberg Kunó-ösztöndíj kuratóriumának, valamint a Domokos Pál Péter Alapítványnak és titkárának, Borbáth Erzsébetnek a kutatáshoz nyújtott anyagi támogatásért. A kutatáshoz nyújtott anyagi támogatásért mondok köszönetet végül Pócs Évának, aki a K 78253-os számú OTKA, valamint Barna Gábornak, aki a 68325-os számú OTKA révén segítette munkámat.

Előszó

A Románia keleti részén, a Keleti-Kárpátok lejtőin és a Szeret folyó völgyében élő mintegy 223.035 római katolikus lelket számláló népcsoportról, valamint a hozzá tartozó, feltehetően 48.752 magyar ajkú közösségről (Tánczos 2011.), a *moldvai magyarság* történetéről és kultúrájáról közel ötezer ötszáz tanulmány (Pozsony et alii 2006.) látott napvilágot. A tudományos diskurzusban és a köztudatban egyaránt *csángó* néven is számon tartott moldvai magyar katolikusokról elterjedt nézet, hogy történetük és identitásuk alakulását a Vatikán, 1884-től pedig a jászvári római katolikus püspökség egyházpolitikája határozta meg. Mikecs László például 1941-ben úgy fogalmaz, hogy: „a csángók eseménytelen magyar nép, melynek a ma csak olyan, mint a tegnap: vegetáció. Csak egyháztörténete van, mondta sok kutató, az is csak kicsiben az övé, inkább idegen papjaié. Eseménytelenségében szinte nem is ismerünk nála külön emberi csoportot, tenyészet volt a sorsa, adat és mozgalmasság nélküli népi élet” (Mikecs 1941. 322.).

A moldvai magyarság kultúrája iránti érdeklődés a magyar néprajztudomány kialakulásakor ugyan már jelen volt – mitöbb, a jelenlegi ismereteink szerint az első magyar népköltési gyűjtemény összeállítója (1841-42.) a forrófalvi Petrás Incze János volt (Krizsa 1988. 268.; Domokos 2008. 17-18.) – szorosabb értelemben vett néprajzi vonatkozású kutatásokról a 19. század végétől, a 20. század elejétől kezdődően, vallási tárgyú, szigorú értelemben vett tudományos vizsgálatokról pedig csak a 20. század végétől beszélhetünk. Kutatóintézetek (néprajzi tanszékek, néprajzi társaságok), alapítványok (Teleki László Alapítvány), egyesületek (Lakatos Demeter Egyesület, Ipolyi Arnold Népfőiskola) tagjai, és jelentős számú hazai és külföldi kutató végzett és végez ma is kutatást Moldvában, terepen és levéltárakban egyaránt.

A „csángó jelenség”, a „csángó kultúra”, a „csángó társadalom” és a vallásosság összetettsége, történeti rétegzettsége folytán, újabb és újabb kérdések sorát kiváltó, a tudományos diskurzusban, valamint a magyar, a román és a nemzetközi politikai és társadalmi vitákban rendszeresen felbukkanó témák egyike.

A disszertáció

1. Szerkezet, felépítés

A dolgozat *tárgya* a *vallás*, szűkebben a *népi vallásosság*. A vizsgálat *helyszíne* a romániai Moldva egyik magyar (csángó) települése, a római katolikus vallású *Magyarfalva*. A kutatás több éves *terepmunkán* alapszik, a gyűjtés során szerzett, lejegyzett és a dolgozatban felhasznált *adatközlői adatok* mennyisége meghaladja a másfélezer oldalt. A *primér* források: szóbeli közlések (*beszélgetések*, különböző típusú *interjúk*) és a résztvevő megfigyelések adatait rögzítő *naplójegyzetek* mellett a dolgozat másodlagos, írott *forrásokat* is felhasznált (vallásos ponyvák, imakönyvek szentképek, fényképek stb.) direkt vagy indirekt módon. A kutatás *jellege jelenkorvizsgálat*, történeti áttekintésre a település-, a közösség- és a helyi egyháztörténet rövid fölvezetése esetén került sor. A kutatás *alapkutatásnak* tekinthető abban az értelemben, hogy a vizsgálat célja a közösségben gyakorolt vallás *leírása*, a vallásos elemek *rendszerezése*, valamint ezek *funkcióinak* a meghatározása. A dolgozat monografikus jellegű, ám a *helyi vallási rendszer* e dolgozatban bemutatott és elemzett egységei alapját képezik egy későbbi, a vallás egyes elemeinek önálló vallásetnológiai vizsgálatára irányuló kutatásnak.

A tanulmány *tizennégy fejezetből* áll. Az *elméleti* és *módszertani* kérdésekről szóló első két fejezetben a *vallás* és a *népi vallásosság* meghatározásáról, a moldvai katolikus magyarok körében végzett *vallásvizsgálatokról*, valamint ehhez kapcsolódóan, azokról a recens vallási néprajzi és antropológiai kutatásokról esik szó, amelyek nemcsak

szemléletformáló erejű, hanem konkrét problémák megfogalmazást is segítő, *irányadó* munkáknak számítottak. Ugyancsak ebben a fejezetben ismertetem a *terepmunka* tapasztalatait, valamint a kutatásban alkalmazott *módszereket*. A bevezető fejezetek következő két egységében a vizsgált közösség, *Magyarfalu történetéről*, a helyi társadalom szerkezetéről, valamint a helyi egyház és az *egyházi intézmények* történetéről írok. A dolgozat tárgyát képező vallásrendszer egyes egységeinek önálló bemutatását az ötödik fejezetben elemzett, a helyi vallás *természetfeletti lényeiről* szóló egység nyitja meg, amelyet a helyi hitrendszer másik fontos területe, a *lélek- és túlvilághit* bemutatása követ. A következő fejezetben a vallásos tudat megalapozásának helyi módszereiről, a helyi *vallásszocializáció* alapjegyeiről, valamint az egyes korosztályok vallásosságának a jellemzőiről esik szó. A helyi vallás legjelentősebb *közösségi kultuszát* és az *egyéni vallásos cselekményeket* (mise, ima, szenttisztelet, szentkép- és szentelmény-használat) öt fejezetben ismertetem. Végül az utolsó két részben a vallás *tér- és időstruktúrájáról* esik szó. Terjedelmi korlátok miatt a dolgozathoz kimaradtak további, a helyi vallásos életben ugyancsak meghatározó jelenségek (átok, rontás, népi medicina stb.), amelyek tárgyalására önálló keretek között kerül majd sor. A *fejezetek felépítése* a következők szempontok szerint történt: az adott vallási jelenség rövid *teológiai* és *néprajzi/vallásantropológiai* meghatározása, valamint a témára vonatkozó *helyi adatok* ismertetése, értelmező leírása. A tanulmányban közreadott fényképek egy része a gyűjtés során feltárt családi fotóalbumokból kölcsönzött, másik része a szerző felvétele. A dolgozathoz csatolt *Mellékletben* további helyszíni szövegpéldák olvashatók, a tanulmány végén a dolgozatban felhasznált *szakirodalom* kap helyet.

2. Fogalmak, módszerek, kérdések

2. 1. Vallás, népi vallásosság, helyi vallás

Előd István vallástörténész-teológus nyomán a hitet, és a belőle fakadó belső magatartást *vallásos tudatnak*, a vallásosság külső magatartásban való megnyilvánulását pedig *vallásos viselkedésnek* nevezzük. A definíció értelmében a vallásos tudat és a vallásos viselkedés olyan „*tárgyakra*” irányul, amelyek összessége (valamiféle) rendszert alkot, ezt a rendszert pedig vallásnak nevezzük (Előd 1980. 5-6.). A hivatalos, doktrinális vallásossággal szemben meghatározott *népi vallásosság* általában a „kis hagyomány”-t (Robert Redfield) hordozó, laikus tömegeket érintő, írásbeliséget nélkülöző, szóbeliségben működő társadalmak vallásosságának a megnevezésére használt fogalom. A társadalmi rétegzettségűtől és hierarchiáktól elvonatkoztatató tudományos nézetek a népi vallásosságot olyan rendszerként határozzák meg, amely a mindennapi élettel, érzelmekkel és morális értékekkel kapcsolatosak (Bálint 1938. 8–13.). A tudományos vitákban, egészen a közelmúltig elfogadott – ám sokak által kritizált (Karen Louise 1996. 14.; Mohay 1999. 538.; Primiano 1995. 45–47.) – nézetnek számított, hogy a népi vallásosság (a doktrinális vallástól független) autonóm vallási rendszer, amit az egyes társadalmi rétegeket eltérő módon érintő egyháztörténeti, művelődéstörténeti és társadalomtörténeti folyamatokkal magyaráztak (Christian 1981. 178.). A tudományos distinkció a népi vallásosságot nem csak a doktrinális vallásosságtól, hanem – a magyar folklorisztikában – a *néphit* fogalma alatt rendszerezett nem-keresztény népi tudástól (hiedelmek) is elhatárolta (Voigt 2004. 50.; Hesz 2008. 18.). Mindeme – a tudományág fejlődéstörténete szempontjából valamelyest érthető – terminológiai és módszertani problémák megoldására kínálkozik a magyar néprajztudományban is meghonosodni látszó *helyi vallás* (local religion) fogalma, amely egy adott közösség életével szorosan összefüggő vallásosságot (Christian 1981.; Stewart 1991.) a maga egészében szemléli (Pócs 1980. 731–733.; Hesz 2008. 20.). Minthogy dolgozatom központi kérdését a hivatalos vallás gyakorlatban való megvalósulása (*lokális kereszténység*), továbbá a hivatalos vallás mellett létező egyéb valláselemek együttes szemlélése és elemzése adja, indokoltnak tűnt a helyi vallás fogalmának, paradigmájának a használata, annak ellenére, hogy magának az eljárásnak

a módszertana nem egészen világos, a terminológiai apparátusa pedig nincsen kidolgozva. E koncepció alapján a vizsgálat a vallás egyes *jelenségei* mentén közelíti meg a helyi vallás egészét, az egyes jelenségek kiválasztását pedig meghatározta az a körülmény, hogy a vizsgált közösség vallása – bármennyire is heterogén és szinkretikus, végső soron – *római katolikus*.

2. 2. Adatgyűjtés, terepmunka, kettős státus

A disszertáció tárgyához szorosan kapcsolódó szisztematikus, adatgyűjtés céljából végzett *terepmunkára* 2000-2011 között került sor. A dolgozat szerzője a vizsgált közösségekben született és nevelkedett, így a terepmunka során alkalmazott antropológiai adatgyűjtési módszerek, technikák (megfigyelések, interjúk) bár tudatosan a kutatás célját szolgálták, nem váltak el élesen a spontán interakcióktól. Az antropológiai módszertanban a *homeblindness* ('a hazaival szembeni vakság') illetőleg az *émikus* (belső vagy szubjektív) és *étikus* (külső vagy objektív) fogalmakkal kifejezett problémát (Borsányi 1988. 57–58.; Eriksen 2006. 48.), miszerint a „benszülött” kutató természetesnek vesz olyan jelenségeket, amelyek adott esetben lényegesek lehetnek, az *önreflexió* segítségével igyekeztem kezelni. Az igyekezet ellenére bizonyos, hogy nem sikerült maradéktalanul „nem-benszülött” kutatóvá válnom, ám azt biztosan állíthatom, hogy a tizenegy éves korban elhagyott falu kultúrája iránti nagyfokú érdeklődés segített egymáshoz közelíteni az émikus és étikus módszereket, szemléletformákat. Olyan adatok megszerzésére, olyan kérdések megfogalmazására koncentráltam, amelyek a kettős státus körülményei kapcsán adódtak vagy megkerülhetetlenek voltak.

Monográfia-írás esetén a kutatót mindenekelőtt a motiváció (hit), a tudás (hagyomány) és a rendszer (kultúra) érdekli, lévén, hogy a részletek (adatok, szituációk) mögött valami egészet feltételez. Ennek az egésznek a megismerése úgy lehetséges, hogy a kutatói érdeklődés egyszerre irányul az egészre és a részekre. E hermeneutikai körnek (Geertz 1994. 200-216.) is nevezett eljárás során a kutató hol az egészet, hol a részt figyeli meg, hol az egészet véli megismerni a részleten keresztül, hol pedig a részletet magyarázza az azt motiváló egészen keresztül, ezáltal pedig a rész és az egész egymás magyarázatává válik. Ez a módszertani eljárás magában a szövegalkotási folyamatban is tükröződik (hol az *elem*, hol pedig az *egész* kap hangsúlyt), ami a szöveg töredezettségét eredményezi. Terepmunkám során végül arról is meggyőződtem, hogy a jelen a múlt tükreben ismerhető meg, a jelenben cselekvő egyén pillanatnyi döntései során történelmileg kondicionált *tudás* szerint jár el, ez a tudás azonban csak nagy ritkán nyer explicit megfogalmazást, éppen ezért a megfigyelések révén nyert adatok megerősítéséhez, árnyalásához, pontosításához nélkülözhetetlen az *interjú* alkalmazása.

2. 3. Kérdések

A kutatás *célja* tágabban a lokális kultúra, szűkebben a lokális kultúra *vallásának* a 1. *megismerése*, 2. *leírása*, 3. *értelmezése*. A kutatás az egyedi és a tipikus vagy általános jelenségek kiemelésére törekedett, és anélkül, hogy a vallási jelenségek sokszínűségét, heterogenitását uniformizálni kívánta volna, valamiféle rendszer keretében próbálta szemlélni és szemléltetni a vizsgált vallást. A tanulmányban azok a jelenségek kaphattak helyet, amelyek megítélésem szerint a helyi vallás *gerincét* alkotják, és amelyekről a legtöbb és legkoherensebb *dokumentációt* sikerült összeállítani. A kérdés, amire választ kerestem, az volt, hogy a vallásantológia alapkérdései, vagy másként fogalmazva, az általános vallási jelenségek hogyan *manifesztálódnak* egy konkrét közösség *gyakorlatában*. Emellett az érdekelt, hogy a *római katolikus egyház* központi, doktrinális *tanításai*, *normái* és *kultuszai* hogyan épülnek be egy *paraszti társadalom* *tudatába* és kultúrájába, a beépülés folyamata során és a gyakorlatban milyen változásokon mennek át. Mit ismer, mit hisz, mit használ a közösség mindabból, amit az egyház (és a lokális tradíció, a helyi világkép) *vallási*

kultúraként felkínál a számára, és milyen formában használja azt; más szóval: az *inkulturáció* és az *akkulturáció* folyamatai milyen *lokális kereszténységet, helyi vallást* eredményeznek.

3. Kutatástörténeti előzmények

A moldvai katolikus magyarok vallásosságáról szóló etnográfiai munkák áttekintése nem csak a kutatási eredmények és hiányosságok számbavételét, hanem a magyarfalusiak vallásosságára irányuló vizsgálat során szerzett tapasztalatok pontosabb értelmezését is segítették. A moldvai katolikus egyház történetére, a vallás vezetőire, a vallás identitással, nyelvvel, erkölccsel kapcsolatos összefüggéseire, végül pedig a vallási cselekményekre irányuló elemzések áttekintése során kiderült, kevés kivételtől eltekintve (pl. Tánczos 2001.) sem földrajzi, sem tematikai szempontból nem rendelkezünk kimerítő vagy elegendő tudással a moldvai katolikusok vallásosságára vonatkozóan. Közhely például, hogy a csángók vallásában az egyháznak és a papságnak meghatározó és kizárólagos szerepe, felülírhatatlan tekintélye van, ám a papi tekintélyt megalapozó *primíciáról* (újmiséről) és a központi kultuszokról (mise, gyónás) ellenben, ahol e hatalomgyakorlás megnyilvánul, a szakirodalomban semmit vagy legfeljebb általános megállapításokat olvashatunk.

Egy (keresztény vallású) közösség vallására irányuló komplex, monografikus jellegű tanulmányok nem csak a csángókról szóló etnográfiai szakirodalomból hiányoznak. A vallási jelenségek néprajzi, antropológiai elemzését és értelmezését a hazai, és az elérhető külföldi szakirodalom áttekintése tette lehetővé, amely bár sem terminológiai, sem módszertani, sem pedig elméleti tekintetben nem nevezhető egységesnek, a kérdésfelvetések megfogalmazásában, a kutatói szemléletformálásban nélkülözhetetlen volt.

4. A hely és a közösség

A római katolikus vallású, többségben magyar etnikumú, mintegy 1.432 lelket számláló Magyarfalu a moldvai Szeret folyótól keletre, Bákó megye délkeleti sarkában fekszik. Minthogy feltételezéseim szerint a helyi vallás sajátosságait és jellegét a (társadalom)történeti előzmények magyarázzák és határozzák meg, a közösség eredetére és történetére vonatkozó kérdések mellett fontosnak tartottam áttekinteni a vallási életet, a vallásos tudatot és a vallásos műveltséget egyaránt meghatározó helyi egyház és papság történetét is. A vallásosság jellemzői (heterogenitás, töredezettség, szinkretizmus), az egyes társadalmi rétegek vallásossága között tapasztalt eltérések értelmezése és megmagyarázása a helyi egyházi struktúrák (misszió, fél-misszió, plébánia) ismerete, ismertetése nélkül nem lehetséges. A vallásos élethez való hozzáférés módja, és a vallásos ismereteket közvetítő nyelv (latin, román) ismerete döntően meghatározta azt, hogy milyen jellegű ismeretek jutottak el illetőleg épültek be a helyi vallásba. E formai adottságok közepette a helyi vallásosság lényege illetőleg mérőfoka nem a doktrínák pontos ismeretében és az ismeretek gyarapításában, hanem az Istenbe vetett feltétel nélküli hitben, a vallásos törvények betartásában, az előírt vallásos rítusok gyakorlásában nyilvánult meg. A társadalmi élet egészét átfogó vallásos jellegű szokások „kötelező” s egyszersmind „természetes” jelenléte eredményeképpen az egyházhoz való tartozás és a helyi társadalomhoz való tartozás szorosan összekapcsolódott.

5. A vallás

A magyarfalusi hívő/vallásos ember számára az Istenbe vetett **hit** a létezéshez, a világhoz és az élethez való viszonyulás egyik módja. Magyarfaluban a hit voltaképpen a természetfeletti jó és rossz „személyes” lények létezésébe és működésébe vetett bizalom, akik a vallásgyakorlók hite szerint az invocáció és a kultusz révén maguk is „megnyilvánulnak”. A helyi vallás tehát kétszereplős, párbeszédszerű, dinamikus rendszer, ahol a hit, a vallásosság

csak részben doktrína, alapvetően (vallásos) tudat és vallásos cselekmények sora, vallásos normák rendszere.

A természetfeletti lények csúcsán a világteremtő és életet adó keresztény **Isten** (Szentháromság) áll, akiről a családi vallásszocializáción és a plébániai hitoktatáson túl, a helyiek a társadalmi, a természeti és az egyéni élet eseményeiben aktívan megnyilvánulni vélt Isten cselekedetei (áldó, segítő, büntető stb.) révén szereznek „ismereteket”. A vizsgálat alapján kitűnt, hogy ez utóbbiak, tehát a személyes tapasztalat alapján megfogalmazott *hitélmények* nemcsak hogy szervelesen kiegészítik a tanulás útján szerzett *hittételeket*, hanem sok esetben azoknál meghatározóbb motivációs tudattartalmaknak minősülnek. Az isteni akaratnak való teljes *kiszolgáltatottság tudata* az oka annak, hogy a magyarfalusiak vallásossága kapcsán indokoltabbnak tűnik az *istenfélelem* fogalmának a használata (a hit fogalma helyett), ami a helyi istenkép (középkorias), „ószövetségi” jellegét is jobban kifejezi. *Isten* a természethez kötődő *tapasztalatok*, az emberré lett Isten, *Jézus Krisztus* pedig a *tanulás* útján szerzett ismeretek révén „ismerhető” meg, ami magyarázza valamelyest a két isteni személy működéséhez kapcsolódó elképzelések közötti eltéréseket is. Isten a teremtő, az életadó, a természet, az idő, az időjárás, a termés *ura*. Jézus Krisztus *példakép* és minta a társadalmi életben, továbbá megváltó és bíró. Isten a természet és a történelem, Jézus Krisztus a társadalom, a társadalmi élet meghatározója és irányítója. Isten a mindennapokban, Jézus Krisztus a halál pillanatában és a világ végezetén *ítélkezik*. Az egymást átfedő és érintő viszonyokban, viszonyulásokban, a *Szentlélek* látszólag nem kap önálló szerepet.

Bár az istenséget szolgáló, az istenség és az ember között közvetítő természetfeletti lények, az **angyalok** kérdése a katolikus dogmatika ambivalens területéhez tartozik, a vizsgált közösség vallásosságában az angyalok önálló és meghatározó szerepkört töltenek be. Az ember számára, a születés pillanatában rendelt (őr)angyal maga is teremtmény, akinek isteni rendeltetése szerint óvó-védő, közvetítő szerepe van, az eszkatológikus időkben pedig előkészíti az isteni ítélet körülményeit. Az embert üdvösségre vezető angyal, a helyiek hite szerint a világ végezetén maga is ítélet alá esik. Az Istennek tetsző, az egyház előírásainak megfelelő életvezetésben az embert a *bűn* elkövetésére serkentő **ördög** akadályozza. Az angyalhoz hasonlóan az ártó szellem, az ördög ugyancsak a születés pillanatától fogva kíséri, pontosabban kísérti és serkenti az embert a bűn elkövetésére. A jó és rossz szellemi szférákra osztott helyi vallásrendszerben minden Isten-, egyház-, vallás-, tradíció-, normaellenes történés, továbbá emberi betegség és tragédia, természeti katasztrófa stb., értelmezés szintjén összefüggésben van a különféle néphitlényeket is magukba olvasztó démonok ártó tevékenységébe, működésébe vetett hittel. A helyi vallásosság pozitív (isteni) és a negatív (ördögi) síkja bizonyos szempontból egymás ellenében szerveződik. A hit szerint az emberi lelket teremteni nem képes ördög az Isten teremtményeinek az elcsábítása révén építi saját, Istennel szembenálló uralmát, „országát”. Az ördög elleni sikeres védekezés nem jelentéktelen, hiszen az nem csak az ember életét, hanem az ember halála utáni sorsát is meghatározza, és pedig visszavonhatatlanul. A keresztény tanításnak megfelelően ugyanis a helyi hit szerint az Isten által teremtett, az emberi testet éltető **lélek**, a test halálát követően emberi fogalmakkal meg nem határozható helyre, a **túlvilágra** jut, ahol az élet során elkövetett cselekedeteit az ítélező istenség mérlegre teszi, majd azok súlyosságával megegyezően az ideiglenes tisztulásra (*purgatórium*), az örök büntetésre (*pokol, limbus*), vagy pedig az örök boldogságba (*mennyország*) juttatja. Az ember biológiai, spirituális funkcióinak az ellátásáért felelő lélekkel kapcsolatos elképzelések behatóbb megismerését a dolgozatban is bemutatott *halottkultusz* teszi lehetővé, lévén, hogy itt jelenik meg a legtisztábban a lélek, mint az emberi létezés princípiumának a képzete. A helyi vallás katolikus tételei alapján, nem csak a lélek jut el az Istennel való személyes találkozásra (ti. a túlvilágra), a világ végezetén egykori teste is **feltámad** a halálból. A túlvilágra és az ember túlvilági sorsára vonatkozó meglehetősen bizonytalan ismeretek és képzetek nem csökkentik, ellenkezőleg: éppen bizonytalanságuk

folytán növelik a túlvilági üdvösségről szóló tanításokba, elképzelésekbe vetett hitet. Az emberi élet végességéről szerzett tapasztalatok alapján, és az egyházi tanításokkal egybecsengően a helyiek szerint a világ és a föld véges. Az Isten által teremtett világban az ember számára ismeretlen időben bekövetkezendő *világ végezetén* megjelenik az *Antikrisztus* és az embereket eltéríti Istentől, továbbá visszatér *Jézus Krisztus* is, aki feltámasztja a halottakat és ítéletével immár örökre szólóan kárhozatra vagy üdvösségre juttatja.

Mindeme, a világra, az emberre, az Istenre és a halál utáni életre vonatkozó tanítások, ismeretek, képzetek stb. a **vallásszocializáció** révén, leginkább *szokások* és „*rutinszerű*” *cselekmények* formájában hagyományozódnak egyik generációról a másikra. A *vallásszocializáció* a hitre (keresztény *világképre*) való nevelés folyamata, ami a jelenség természetéből adódóan nem egy szűk időszakot, hanem az *emberi élet egészét* lefedi, azaz a születéstől a halál pillanatáig eltart. Az egyház, éppen ezt a tényt felismerve és kihasználva, saját szentségtanát az idő múlásával folyamatosan változó ember pszichikai, emocionális és társadalmi igényeinek a kielégítésére, problémáinak a kezelésére használja és kínálja fel. Ebben a tekintetben kiemelt szerepet kap a dolgozatomban részletesen tárgyalt *szentségek* közül a *gyónás* szentsége, amely a súlyos bűntudattal terhelt önképpel rendelkező egyének számára meghatározó spirituális tisztulást nyújtó eljárásnak minősül. A vallásszocializációs folyamatban a hivatalos egyházpasztoráció mellett a lokális tradícióban hagyományozódó szokások és társadalmi kapcsolatok (pl. komaság) is jelentős szerepet töltenek be, előbbiek az egyház és a közösség, utóbbiak a család és az egyén vallásossága szintjén.

A vallásosság folytonosságát a vallásos elemekkel átszőtt *hétköznapi*hoz, valamint az egyéni életúthoz és a liturgikus *ünnepek*hez kapcsolódó *szokások*, *ritusok* aktív vagy passzív gyakorlása nyújtja. A vallásos cselekmények legjelentősebb formája, a helyi vallás központi kultusza: a **mise**. A helyi közösség nyilvánossága előtt, a helyi közösség nyilvános részvételével bemutatott *áldozat*, Isten fiára, Jézus Krisztusra, és a hit szerint, a benne hívők számára *megváltást* hozó halálára és feltámadására való aktív *emlékezés*. Az egyház értelmezésével egybehangzóan, a helyi vallásos ember számára a *miseáldozat* közösséget teremt az Istennel, kifejezi és megjeleníti az ember és Isten közötti *szövetséget*, ily módon, a misén való részvétel nemcsak egyházi parancs és közösségi norma teljesítése céljából, hanem a legtöbb esetben egyéni igény kielégítése és „csoda-élmények” kieszközlése céljából (is) történik. Az alapjaiban véve orálisnak tekintető helyi kultúrában a világképre vonatkozó ismereteket, az egységes viselkedési normákat a liturgikus események és az azok köré szerveződő szokások alakítják ki és közvetítik. A mise fontos *társadalmi* esemény is, hiszen az a közeg, ahol a közösség tagjainak a többsége heti egy alkalommal találkozik egymással és a pappal. A **prédikáció** révén az egyház – helyi képviselőjében a pap – állandó jelleggel alakíthatja, formálhatja a helyi világképet és (szimbolikusan) vezeti a helyi közösséget. A prédikáció hatásmechanizmusai és a **papi** státus szorosan összefügg egymással. A hivatalos püspöki felszentelésben részült pap feladatai sokrétűek (vezetés, közvetítés, áldozatbemutató, tanítás, lelkipásztorkodás és gyógyítás stb.). A papi felszenteltség és a papi cölibátus olyan jegyek, amelyek alapján a közösség értelmezésében a pap „szent” ember. A pap szentségi státusa nemcsak a helyi közösségtől és a tágabb társadalomtól való elkülönülésben, hanem sajátos rituális szabályok betartásában is kifejeződik, mindeme, a státusához (és nem a konkrét személyéhez) társított attribútumok alapján pedig a pap a helyi társadalmi hierarchia csúcsán áll. A pap nemcsak vezeti a helyi vallást, hanem *örködik* a vallásos élet működése felett, méghozzá nemcsak a hivatalos, hanem a közösségi gyakorlatban működő népi vallásosság felett is.

A moldvai *kétnyelvű* katolikusok, s így a magyarsági közösség esetében is köztudomású, hogy míg a hivatalos vallás nyelve román, addig a népi vallásosság, még pontosabban az egyéni vallásosság szintjén zajló, a természetfelettihez való *személyes* kapcsolatban meghatározó az *anyanyelv*. Az egyéni kultusz vizsgálata esetén

megkerülhetetlen a vallás és a nyelv viszonyának, azaz a *kétnyelvűség* kérdésének a vizsgálata. A vizsgálat során kiderült, hogy (az iskoláskorú gyermekek kivételével) Magyarfaluban a hivatalos **ima** elmondása esetén a román nyelvet, a személyesen megfogalmazott *fohászok* elmondása esetén pedig a magyar nyelvet használják. A magyarfalusiak imahagyományában egyébként, az imaszövegek forrását tekintve, két imatípust különböztethetünk meg: a *kötött egyházi* (szerkesztésű és kiadású) *imákat* és a *kötetlen, saját költésű* spontán fohászokat. Az imádkozás nem csak kötelezően előírt vallási kötelezettség, hanem az egyéni, spirituális és emberi vágyak és igények kielégítését segítő eszköz. Az imahagyományra úgy is tekinthetünk, mint *vallási, teológiai, dogmatikai* fogalmak *tárházára*, ugyanis a helyiek vallásos ismereteinek a jelentős része az imák szövegéből származik, ez az oka annak is, hogy a vallási kérdésekről folyó beszélgetések esetén gyakori a nyelvi kódváltás, az Istenről való (teológiai) „tudás”-ról román, az Istenről szerzett „tapasztalatról” magyar nyelven beszélnek. Ugyancsak az egyéni vallásossághoz tartoznak azok az egyháztól független, ám az egyház támogatását messzemenően élvező vallásos jelenségek (*imatársulat, kilenced, böjt* stb.), amelyek elvégzését egyéni okok motiválják. A vallásos társulati tagsággal vagy a böjttartással együtt járó, Istennek felajánlott többlet áldozathozatal a helyiek számára olyan eljárásnak bizonyul, amely *konkrét* emberi, társadalmi, egészségügyi *problémák* orvoslását segíti. Ugyanakkor bizonyos életkörülmények között (pl. betegség) az egyéni imamondás (rózsafüzér, keresztút, litánia, böjt stb.) a hivatalos kultuszt, a liturgiát helyettesítő áldozat. Más esetekben, például az egyénnel szemben elkövetett igazságtalanság esetén, ugyanezen vallásos eszközök a vétkes személy felderítését szolgáló és/vagy megbüntetését célzó eljárások kellékei.

A konkrét emberi problémák (betegség, konfliktus, aszály, árvíz stb.) rendezésének a szándékával függ össze a Magyarfalu vallásosságában fontos szerepet betöltő **szentisztelet** is, amelynek a háttérben az a hit áll, hogy a szentek az ember érdekét képviselő, befolyásos lényei az istenségnek. A szentek nem csak segítők, hanem *példaadók* is, a szentisztelet pedig nem csak egyéni szükségletek kielégítését célzó eljárás, hanem vallásos kötelezettség is, amit a legjobban a szentek kalendáriumhoz kötött (kötelező) ünneplési rendje fejez ki. A szentkultusznak van egy a szent irányába megfogalmazott *imához*, és van egy, a szent ünnepnapjához kapcsoló *szokás* elvégzéséhez kapcsolódó kultusza, mindkét eljárás lényegi jegye a *fogadalom* illetőleg a rendszeresség. A helyi szentkultuszban kétségkívül a helyi közösség patrónusa, *Szűz Mária* tölti be a központi szerepet. Őt követi Szent Antal, (és a helyi templomban őrzött Szent Antal-ereklje kultusz), valamint Szent Márta. Mária kiemelkedő közbenjárói szerepe a helyi **ikonográfia**-hagyományban is kitűnik, ugyanis a közösségi használatban lévő szentképtípusok közül a legnagyobb számban a Máriát vagy Máriát és Jézust ábrázoló képek fordulnak elő. A hivatalos egyházi benedikcióban részesített szentképek – a természetfelettire utaló – *jelek*, amelyek a vallásos embert imára serkentik. A vallásos képek konkrét funkciót (szakrális kommunikáció, szakrális imagináció, devóció, dekoráció) töltenek be a helyi vallásos életbe, *motivumviláguk* meghatározó hatással van a vallási képzetek kialakításában, sajátos szimbolikájuk révén pedig erősítik a helyiekben az egyetemes római *katolikus identitástudatot*.

A szentisztelethez hasonlóan a *vallásos tárgyakhoz*, az előbb említett szentképekhez és a **szentelményekhez** kapcsolódó vallásos cselekmények is az egyéni szintű vallásosságban alkotnak önálló vallási hagyományt. Az egyházi gyakorlatból fokozatosan kikerült, a népi vallásos gyakorlatban azonban meghatározó szerepet betöltő szentelmények (szenteltvíz, szentelt virág, szentelt gyertya) elsősorban a világban és az emberi életben jelenlévő „rossz”, *gonosz* erők elleni védekezés, továbbá az élet pozitív eseményeinek a gyakoriságát fokozó eljárások, végül pedig vallási rítusok fontos kellékei. A *szentelményekhez* kapcsolódó vallásos eljárások (tisztító-, gyógyító rítusok) a *helyi vallás* azon egységét alkotják, ahol a hivatalos és a népi szféra egészen egybeolvad, ahol az egyházi elemek teljes mértékben laikusai

felhasználásba kerülnek; a szentelmények használatát semmiféle egyházi és vallási törvény nem írja elő, azok igénybevételét kizárólag az egyéni igények indukálják. A szentelmények használatában nyilvánul meg a legmarkánsabban a *mágikus* és a *vallásos* tudat összefonódottsága is, végül, a helyi vallásnak ez az a területe, ahol az egyéni ismeretek és elképzelések a legteljesebben érvényesülnek.

A vallás – amelyet úgy határoztunk meg, mint természetfeletti lényekbe és azok működésébe vetett hitet és az a szerint való viselkedést – **térben** és **időben** megnyilvánuló jelenség. A vallásos kultúrában élő ember környezetében számos, a vallásos értékekre és a természetfeletti emlékeztető, jelekként is funkcionáló vallásos tárgy és jel található. Ezek közül kiemelendő a *templom*, amelyet Magyarfaluban Mária tiszteletére szenteltek, és amely a hivatalos, közösségi istentisztelet helyszíne. A templombelsőt bibliai jelenetek és feliratok díszítik, amelyek az orális kultúrában élők számára a hit tételeinek és tanainak megértését és a vallásos elmélyülést szolgálják, ugyanakkor a katolikus vallás legfontosabb jelképeit és fogalmait is megjelenítik. A templom nem csak a közösségi kultusznak, hanem más vallásos alkalmaknak is teret nyújt. Az emberélet-fordulók szokásrendjében betöltött szerepe kapcsán a templom a társadalmi folyamatok fontos „küszöbét” is jelképezi: a keresztelő a helyi társadalomba való beavatást, az esküvő a házások csoportjába való átlépést, a gyászmise pedig az élők társadalmából való szimbolikus kivezetést jelképezi. A templom mellett az otthon, az útmenti keresztek valamint a temető is olyan szimbolikus teret alkot, ahol nem a közösség egészét, hanem a közösség egy rétegét, a családot vagy az egyént érintő vallásos cselekmények elvégzésére kerül sor. Vannak olyan cselekmények, szokások és rítusok, amelyek elvégzése konkrét vagy kiemelt időponthoz kapcsolódik. A helyi *agrárkalendárium* szorosan kapcsolódik a *liturgia* rendjéhez, a két időszemlélet (ciklikus, lineáris) együtt taglalja és rendszerezi a helyi vallásos életet. A *jeles napokhoz* kapcsolódó, vallásos elemekben bővelkedő *szokások* és *hiedelmek* olyan hagyományréteget alkotnak, amelyek napjainkban is szabályozzák a közösség életét: a munkát, a társadalmi érintkezést, a konzekvens viselkedést, a természethez való viszonyulást, a hétköznapok és az ünnepnapok rendjét stb. A vallási elemekkel átítatott helyi kultúrában nehéz volna határt húzni a vallásos és nem-vallásos szférák között, az azonban feltűnő, hogy a *hétköznapok* és az *ünnepnapok vallásossága* sajátosan viszonyul egymáshoz az egyébként egységet alkotó helyi vallás egészén belül.

Végszó

A *helyi vallás* elemei, függetlenül attól, hogy egyházi közvetítéssel vagy más úton kerültek a közösségi tradícióba, egyazon vallási rendszerhez tartoznak, és szorosan kapcsolódnak a helyi kultúra többi intézményéhez (szokásjog, oktatás stb.).

A helyi vallásosság *világkép*, szellemi és spirituális jegyeket/értékeket ötvöző, érzelmileg is támogatott és megélt *hit*, a kultúra meghatározó szegmense vagy még pontosabban alapjegye.

A helyi vallásosság *üdvösségorientált*, a vallási, morális értékeket maradéktalanul nem helyettesítik a profán, világi értékek.

A helyi vallásosság *egyházorientált*, az egyház nemcsak a vallási életet, hanem a társadalmi- és az egyéni élet majd minden szegmensét átfogja, irányítja. A helyi egyház (dolgozatban bemutatott) történetéből is kitetszik, hogy az egyház állandósága nem azonos a változatlansággal, a vallás intézményei, kultuszai és ideológiai maguk is térben és időben létező, tehát *változó* jelenségek.

A kutatás folytatását illetően, a későbbiekben a helyi vallás rendszeréből itt kimaradt témák áttekintésére, valamint az egyes vallási jelenségek önálló összehasonlító elemzésére kell sort keríteni. A témák egyik része a szellemi kultúra vallással érintkező egyéb területeivel (vallásos nyomtatványok, népművészet, népi gyógyászat, mágia), másik része a helyi vallást

érintő külső hatásokkal (írásbeliség, asszimiláció, ortodoxia, modernizáció, mobilizáció) kapcsolatos, ám az is világos, hogy a mai jelenségek történeti előzményeinek feltárása, azaz a levéltárakban és a plébániákon fellelhető források elemzése is nélkülözhetetlen.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1938a A magyar vallásos néprajz körvonalai. In Bálint Sándor *Népünk ünnepei*. K. n. Budapest, 5–85.

BORSÁNYI László

1988 A megfigyelési technikák az etnológiai terepmunkában. *Ethnographia* XCIX. (1) 53–82.

CHRISTIAN, William A.

1981 *Local Religion in Sixteenth-Century Spain*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey

DOMOKOS Mária

2008 Petrás Incze János moldvai magyar folklórgyűjtése – mai szemmel. *Néprajzi Látóhatár* XVII. évf., 1. sz., 17-36.

ELŐD István

1980 *Vallásosság és vallás. Katolikus teológiai főiskolai jegyzet*. K. n. Budapest

ERIKSEN, Thomas Hylland

2006 *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába*. Gondolat Kiadó, Budapest

GEERTZ, Clifford

[1994] 2001 *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Osiris, Budapest

HESZ Ágnes

2008 Néphit vagy helyi vallás: lélek- és túlvilág-képzetek Hidegségen. In Pócs Éva (szerk.): „Vannak csodák, csak észre kell venni”. *Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben 1. L’Harmattan – Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs – Budapest, 15–75.*

KAREN LOUISE, Jolly

1996 *Popular religion in late Saxon England*. The University of North Carolina Press, United States of America

KRIZA Ildikó

1988 A népballada-kutatás története. *Magyar Néprajz V. Népköltészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 267–277

MIKECS László

1941 *Csángók*. Bolyai Akadémia, Kolozsvár

MOHAY Tamás

1999 A népi vallásosságról. *Magyar Tudomány* XLIV. 5. sz., 535–548.

POZSONY Ferenc et alii. (szerk.)

2006 *Csángó bibliográfia*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

PÓCS Éva

1980c Népi vallásosság. *Magyar Néprajzi Lexikon III*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 731–733.

PRIMIANO, Leonard Norman

1995 Vernacular Religion and Search for Method in Religious Folklife. *Western Folklore* 54., 37–56.

REDFIELD, Robert

- 1956 *Peasant Society and Culture: An Antropological Approach to Civilization*.
University of Chicago Press, Chicago
- 1965 *The Little Community. Peasant Society and Culture*. The University of Chicago
Press, Chicago
- STEWART, Charles
- 1991 *Demons and the Devil. Moral Imagination in Modern Greek Culture*. Princenton
University Press, New Jersey
- TÁNCZOS Vilmos
- 2001 *Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus
szimbolizáció és élettér*. Püski Kiadó, Budapest
- 2011 *A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008-2010-ben*. Kézirat.
- VOIGT Vilmos
- 2004 *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba*. Timp, Budapest

Fontosabb publikációk

IANCU Laura

- 2011a. *Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban*. Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest
- 2011b. Vallás, prédikáció, funkció. *Kortárs* 55. évf. 6. sz., 94-106.
- 2011c. Meeting of the traditional peasant world and religiosity with the globalized world. Changes in the religious life of a Hungarian village, Magyarfalú (Arini) in Moldavia. *Acta Ethnographica Hungarica* 56 (1.) pp. 3-9.
- 2010a. Világkép, vallás és betegség Magyarfaluban. In Pócs Éva (szerk.): *Mágikus és szakrális medicina. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről VII.) Balassi Kiadó, Budapest, 184-202.
- 2010b. Vallás és nyelv. In Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 179-189.
- 2010c. Kép és kultusz Magyarfalú vallásában. Ikonográfiai jegyzetek. In Mód László – Simon András (szerk.): *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére*. Gerhardus Kiadó, Szeged, 196-208.
- 2010d. Olvasásszokások a szóbeli kultúrában. Biblia(használat) Magyarfaluban. *Kortárs* 54. évf., 10. sz. 38-46.
- 2010e. Midwinter dramatic plays and singing customs in Magyarfalú. *Acta Ethnographica Hungarica* 55. (1). Akadémiai Kiadó, Budapest, 57-68.
- 2009a. Télközépi dramatikus játékok, énekes szokások Magyarfaluban. In Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és zene*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 429-444.
- 2009b. „Édesanyám nem használ gyertyát! Ő nem lát! A gyertya, mint a világosságtól a Fényig tartó peregrináció szentelménye. In Barna Gábor – Gyöngyössy Orsoly – Bodosi-Kocsi Nóra (szerk.): *Érzékek és vallás*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 197-210.
- 2008b. Út menti keresztek, szobrok a moldvai Magyarfaluban. In Grynaeus Tamás (szerk.): *Köztéri szakrális kisépitmények*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19. Szeged – Budapest, 325-338.
- 2007b. Élő Rózsafüzér Társulat a moldvai Magyarfaluban. In Schoblocher Judit (szerk.): *Cool-túra képekben. A Kárpát-medence néprajz és kulturális antropológia szakos hallgatóinak konferenciája*. Fiatal Kultúrakutatók Szervezete, Szolnok – Mezőkövesd, 357-367.
- 2006b. Alternatíva vagy determináció? Töprengések a csángó értelmiség egyéni és közösségi szerep meghatározottságáról. In Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 165-176.

Fontosabb szakmai előadások

- 2011. augusztus 22-27. 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Kolozsvár. *A moldvai katolikus magyarok vallásosságának nyelvi adottságairól.*
- 2010. december 15. Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztálya, Budapest. Népi vallás, néphit és vallásos folklór a 16-21. században című OTKA-beszámoló. *Az írás-olvasás hatásai Magyarfalu népi vallásosságában.*
- 2009. október 16-17. Veszélyeztetett örökség – Veszélyeztetett kultúrák. A moldvai csángók. V. Nemzetközi tudományos konferencia, Bákó – Lábnyik. *A katolicizmus és a modern kor. Krízisek, alternatívák, reformok Magyarfalu helyi vallásában.*
- 2009. szeptember 12-14. Ethnographic Atlases Regions, Borders, Interferences. 16th Conference of the SIEF's International Ethnography Network, Szeged. *The traditional peasant world and religiosity facing the globalized world. Changes in the religious life of a Hungarian village, Magyarfalu in Moldavia.*
- 2009. szeptember 4-6. Magical and Sacred Medical World. MTA Pécs – PTE Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék – Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztálya, Pécs. *Betegségokozók és szociokulturális meghatározottságuk.*
- 2008. december 3-4. Folklór és Nyelv, MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest. *Vallás és félnyelvűség.*
- 2008. október 8-10. Szakrális kisépitmények a Kárpát-medencében, 9. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia, Szeged. „Mária oltárai”. *Kultuszterek a magyarfalusi otthonokban.*
- 2007. May 11-13. International Society for Folk Narrative Research, Committee on Charms, Charmers and Charming, Department of Ethnology and Cultural Anthropology, University of Pécs, Hungarian Ethnographical Society, The Folklore Society, London – Pécs. *Magical curing of 'bad illness' in Moldavia.*
- 2006. Vallás és érzékek. Vallási Néprajz VIII., Szeged. *A gyertya. A világosságtól a Fényig tartó peregrináció szentelménye.*
- 2006. Teleki László Alapítvány: Veszélyeztetett örökség – Veszélyeztetett kultúrák, A moldvai csángók, Bákó – Pusztina. *Alternatíva vagy determináció? Töprengések a csángó értelmiség egyéni és közösségi szerepmeghatározottságáról.*